

Körlük ve İlgörü / Çağdaş Eleştirinin Retoriği Üzerine* Denemeler

Hasan CUŞA**

20. Yüzyılın önde gelen eleştirmenlerinden biri olarak kabul edilen Paul de Man, kendine özgü bakış açısıyla kaleme aldığı *Körlük ve İlgörü* adlı eseri 1970’li yıllardan itibaren edebiyat eleştirisi alanında büyük ses getirmiştir. De Man’ın yapıtının bu kadar ilgi çekmesinde Blanchot, Lukacs, Poulet, Derrida, Heidegger, Bloom gibi eleştirmenlerden yola çıkmış olmasının önemli payı vardır. Çünkü De Man kitaptaki denemelerinde düşüncesini edebi yapıtlardan değil de eleştirmenlerden hareketle geliştirmiştir. Ünlü eleştirmenlerin, inceledikleri metinlere dair bulgularının model olarak kullandıkları genel anlayışla çeliştiğini ifade eden Paul de Man, yazarların kör noktalarını oluşturan uyumsuzluğun onları beslediğini öne sürmüştür.

Körlük ve İlgörü / Çağdaş Eleştirinin Retoriği Üzerine Denemeler başlığıyla yayımlanan bu eser denemelerden oluşan bir derlemedir. Kitabın önsözünde yazar, edebiyat eleştirisi alanında durduğu yerin ne olduğunu açıklar (s.7-9). Eleştiri tarihine katkı yapmayı amaçlamadığını ve edebiyat eleştirisi alanındaki eğilimlere ilişkin bir panorama sunma iddiasında olmadığını özellikle vurgular. Bu nedenle kitaptaki denemeler sistematik bir bütünlük oluşturmazlar. Ortaya koyduğu deneysel çabasının bir eleştiri teorisi geliştirmek olmadığını genel anlamda bir edebiyat dili geliştirmeye yönelik olduğunu belirtir. De Man, ele aldığı bütün eleştirmenlerin edebiyatın doğası hakkındaki genel önermeleriyle yaptıkları yorumların sonuçları arasında paradoksal bir uyumsuzluk bulunduğunu ileri sürmüştür.

Paul de Man modern eleştirmenlerin edebi metinlerden yola çıkarak yaptığı açıklamalar ve saptamalarla edebiyatın sırrını çözdükleri sanısına kapıldığına dikkat çeker. Ona göre onlar edebiyatı gizeminden arındırdıklarını sandıklarında, aslında edebiyat, eleştirmenleri gizeminden arındırmaktadır. Tam da bu noktada bir krizin ortaya çıktığını ve bunun farkında olmayan eleştirmenlerin ise kendilerine kör olduğunu ifade eder.

De Man’ın edebiyat eleştirisindeki krizi eleştirmenlerin körlüğü üzerinden tanımlaması ve her türden eleştirel yaklaşımı kriz kavramı bağlamında ele alması tartışma ve polemikleri de beraberinde getirmiştir. De Man’ın “körlük” anlayışı bütünlük kavramını ve genel kavram anlayışını yadsımakta, görecelik düşüncesini ön plana çıkarmaktadır. Bu türden bir yaklaşım sistematik eleştirinin varlığını da ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla De Man eleştirmenlerin körlüğünü açığa çıkarırken kendine kör olmanın eşiğinde olduğunu da bilincindedir. Sistemle ve toplumsal yaşamla ilişki kuramayan bir eleştirmenin körlüğüdür bu.

Paul de Man “George Lukacs ve Roman Kuramı” adlı denemesinde Lukacs’ın Hegel’in terminolojisinden ve Nietzsche’nin retoriğinden yararlanarak kaleme aldığı *Roman Kuramı*’nın okunması kolay bir metin olmadığına dikkat çeker (s.80-88). Söz konusu kitabı Wayne Booth’un *Kurmacanın Retoriği* ve Auerbach’ın *Mimesis* kitaplarıyla karşılaştıran Paul de Man, *Roman Kuramı*’nın radikal iddialarda bulunduğunu ileri sürer. Özellikle de romanın ortaya çıkışını insan bilincinin yapısındaki bir değişikliğin sonucu olduğunu savunan Lukacs’ın romanın gelişimi ile toplumun gelişimi arasındaki ilişkiyi sorgulamaya olanak sağlayan sosyolojik ya da psikolojik bir teori sunmadığının altını çizer. Bu denemede romanın romans dünyası ile gerçeklik dünyası arasındaki Don Kişot’u hatırlatan gerilimin bir ürünü olduğundan söz edilir. Lukacs’ın söz konusu eserinde ortaya koyduğu özgün bakış açısı, ironiyi yapısal bir kategori olarak ele almasıdır. De Man ironiyi roman formunun belirleyici ilkesi olarak gören Lukacs’ın, romanı mimetik bir anlayışın yani gerçekliğin taklidi olarak gören kuramcılardan ayrıldığını dile getirir.

Paul de Man “Körlük Retoriği: Jacques Derrida’nın Rausseau Okuması” adlı deneme yazısında içgörünün eleştirmenin düşüncesini harekete geçiren bir edim olduğundan söz ettikten sonra Lukacs’ın *Roman Kuramı*’nın tutarsız yönlerine değinir (s.129-170). Romanın tarihsel bağlamdan ayrı ironik bir tür olduğu görüşünü ortaya atan Lukacs’ın romanı tarihsel bir düzlemde değerlendirmesinin çelişkili olduğunu ileri süren Paul de Man, aynı zamanda Lukacs’ın romanı organik doğa, ironi ve zaman sarmalı içinde bir konumda irdelemesinin muazzam bir içgörü olduğunu belirtir. Eleştirmenler hakkında eleştirel yazılar kaleme alan Paul de Man, Lukacs gibi diğer eleştirmenlerin de içgörüye ulaşabilmesinin tek nedeni izledikleri yöntemlerle bu içgörüyü algılayamadıklarını öne sürer. Edebi dilin hangi özelliğinin eleştirmenlerde körlüğe neden olduğu sorusu üzerine eğilen de Man, eleştirmenlerin edebi metin okumalarından hareketle yazar ya da metin hakkında yargılarda bulunması beklenirken edebiyat hakkında genellemeler yapma yanlısına düşüklerine dikkat çekmiştir. Eleştirmenin sadece eserin söylemediği şeyi söylemekle yetinmediğini, kendisinin kastetmediği bir şeyi söylediğini dile getiren de Man, yorumlamanın epistemolojik bir tutarlardan yoksun olmasının bilimsel bir nitelik taşımayacağını savunur. Bu bölümde son olarak eleştirmenlerin kendi eleştirel varsayımlarına ilişkin en büyük körlük anlarının, aynı zamanda en yüksek içgörüye ulaştıkları anlar olduğunu öne sürer.

Paul de Man “Heidegger’in Hölderlin Tefsirleri” adlı yazıda Alman romantizmin önde gelen şairlerinden biri olan Hölderlin’in şiirlerini yorumlayan Heidegger’in metodolojik sorunu üzerine son derece çarpıcı tespitlerde bulunur (s.279-302). Öncelikle Heidegger’in sanat eseri veya edebi metinleri nesnel söylemlere bağlı kalarak açıklamanın olanaksız olduğunu savunan görüşünden söz eder. Daha sonra filolojik değerlendirmelerin nesnel ve bilimsel ölçütlere göre yapılmasına karşın Heidegger’in kendi öznel mantık kurallarına göre Hölderlin’in şiirlerini incelediğini ileri sürer. De Man, Heidegger’in şairlerin şairi olarak tanımladığı Hölderlin’in şiirlerini yorumlarken şiirleri bir bütün olarak ele almadığını, birbirinden bağımsız bir biçimde değerlendirdiğini, özel-

*Paul de Man, *Körlük ve İlgörü / Çağdaş Eleştirinin Retoriği Üzerine Denemeler*, (çev. Ferit Burak Aydar, Cem Soydemir), Metis Yayınları, İstanbul 2008, 345 s.

** Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, Tunceli/Türkiye, hasencusa@gmail.com , orcid: 0000-0002-1754-5205

likle de şiirlere yönelik yorumunu ve bu yoruma bağlı olarak geliştirdiği tezini destekleyen şiirleri mercek altına aldığı ifade eder. Heidegger'in tezine aykırı olan şiirleri görmezden geldiğini, bağlama dikkat etmeden kendi görüşüne yakın şiir dizelerini adeta cımbızla çekip aldığını ve bunları önceki ve sonraki dizelerden yalıtarak ve kazandığı anlamlardan arındırarak kendi yorumuna uygun anlam kodları yüklediğini öne sürer.

Heidegger'in Hölderlin'in şiirlerini yorumlamasındaki amacın kendi fikirlerini ve tezini formüle etmek olduğunu ve bu nedenle alanında otorite olarak kabul edilen Hölderlin'in şiirlerinden yararlandığını dile getirir. Paul de Man söz konusu denemenin devamında Heidegger'in felsefi görüşlerinin kaynaklarından söz eder. Özellikle de varlık, dasein gibi metafizik kavramlardan bahseder, felsefi metinlerden alıntılar yapar, tüm bunları yaparken okurun sözlük kullanmasına neden olacak açıklamalarda bulunur. Bu bağlamda Paul de Man'ın derlediği denemelerinin tam olarak anlaşılmasını engelleyecek en önemli nedeni Heidegger, Hegel, Kant, Kierkegaard, Derrida, Descartes, gibi filozofların metinlerinden ve ortaya koyduğu kavramlardan bahsederken okurun bu kavramlarla ne demek istediğini bildiğini göz önünde bulundurmasıdır. Dolayısıyla Paul de Man'ın derlemelerden oluşan eleştiri kitabı edebiyat tarihi kadar felsefe tarihini bilen bir okur profili talep etmektedir.

“Harold Bloom'un Etkilenme Endişesi Üzerine Değerlendirme” adlı yazıda Paul de Man, Bloom'un Etkilenme Endişesi adıyla kaleme aldığı şiir teorisi kuramına dair görüşlerini değerlendirir (s.303-313). Bloom'un bu kitabında ilk defa ortaya koyduğu kavramların açıklayıcı özelliklere sahip olmadığını, şiir kuramına dair verilen örneklerin ayrıntılı açıklamaya ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Bloom'un İngiliz romantizmin yorumcularından daha iyi bir yorumcu olduğunu ifade eden Paul de Man, söz konusu eserinde akademik üsluptan uzaklaştığına, gösterişli ve sanatlı bir dil kullandığına vurgu yapar. Bloom'un temel argümanını yani bir şairin kendisinden önceki selefini yadsıyarak var olabileceğine dair görüşünü ödipal terimler aracılığıyla geliştirdiğini belirtir. Bu durumu eleştiren Paul de Man, edebiyat metninin yalnızca Freudyen kavramlarla özellikle de sevgi ve nefret ilişkisi bağlamında değerlendirmenin doğru olmadığını, doğruluk ve yanlışlık ekseninde oluşturulacak epistemolojik bir yaklaşımdan yoksun olan bir şiir teorisinin varlığından söz etmenin mümkün olamayacağını ileri sürer. De Man aynı zamanda edebiyat metinlerini genetik olarak öncelik-sonralık ilişkisi etrafında değerlendiren Bloom'un edebiyat tarihini çizgisel bir düzleme indirmediği için de eleştirmiştir. Etkilenme endişesi metnin kendisinden önce yazılan metinlerden farklı ve özgün olmanın kaygısını içerdiği için bu tür bir etkinin aynı zamanda metinlerarası ilişkiye dayandığını öne süren Paul de Man, Etkilenme Endişesi'nin iç görüşünün yanlış bir okuma diğer bir deyişle hatalar üzerine kurulu olduğunu belirtir. Dolayısıyla Bloom'un söz konusu kitabının yanlışlarla örülü kategorik bir sınıflandırma olduğunu ileri sürmüştür.